

"શિક્ષણ દ્વારા રાષ્ટ્ર નિર્માણ: એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારતનો સંકલ્પ"

NAME OF AUTHOR: SHRIMALI VIPULCHANDRA CHIMANLAL

DESIGNATION: PH. D RESEARCH SCHOLAR

UNIVERSITY NAME: H.N.G. UNIVERSITY, PATAN.

EMAIL ID: SHRIMALIVIPULCHANDRA14@GMAIL.COM

૧. સારાંશ (Abstract):

પ્રસ્તુત સંશોધન પત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) ના વિઝનને શિક્ષણના માધ્યમથી તપાસવાનો અને રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં તેની ભૂમિકાને સ્પષ્ટ કરવાનો છે. ભારત એ વિવિધ ભાષાઓ, ધર્મો અને સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય ધરાવતો દેશ છે. આ વૈવિધ્યને જ્યારે શિક્ષણના પ્લેટફોર્મ સાથે જોડવામાં આવે છે, ત્યારે તે રાષ્ટ્રીય એકતા માટેનું સૌથી મજબૂત સાધન બની જાય છે. શિક્ષણ માત્ર માહિતી આપવાનું સાધન નથી, પરંતુ તે મૂલ્યોનું સિંચન કરી વિદ્યાર્થીઓને જવાબદાર નાગરિક બનાવે છે. નવી શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) ના સંદર્ભમાં 'વસુધૈવ કુટુંબકમ' ની ભાવના અને સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાનના મહત્વ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં થતી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ, જેવી કે ભાષા ઉત્સવો, પ્રાદેશિક કલાનું પ્રદર્શન અને આંતર-રાજ્ય પ્રવાસન, વિદ્યાર્થીઓમાં 'ભારતીયતા' ની ભાવના જગાડવામાં કેવી રીતે મદદરૂપ થાય છે તેનું વિશ્લેષણ અહીં કરવામાં આવ્યું છે. ડી.એન.પી. આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ દ્વારા આયોજિત આ સેમિનારના મૂળ હેતુ મુજબ, આ લેખ એ પણ દર્શાવે છે કે ભારતનું આ 'વિવિધતામાં એકતા' નું મોડેલ વૈશ્વિક શાંતિ અને સુમેળ માટે કેવી રીતે એક આદર્શ ઉદાહરણ (Model) બની શકે છે.

"વર્તમાન સમયમાં જ્યારે વૈશ્વિક સ્તરે સાંસ્કૃતિક સંઘર્ષો વધી રહ્યા છે, ત્યારે ભારતનું 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અભિયાન શિક્ષણ દ્વારા શાંતિપૂર્ણ સહ-અસ્તિત્વનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરે છે. આ સંશોધન પત્રમાં એ બાબત પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે કે કેવી રીતે ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓ વિવિધ રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે 'જોડીદાર રાજ્ય' (Paired States) ની વિભાવના હેઠળ શૈક્ષણિક પ્રકલ્પો અને સંયુક્ત સંશોધનોને પ્રોત્સાહન આપી શકે છે. શિક્ષણના માધ્યમથી માત્ર બૌદ્ધિક વિકાસ જ નહીં, પરંતુ ભાવનાત્મક એકતા (Emotional Integration) કેળવવી એ આજના સમયની તાતી જરૂરિયાત છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ગુજરાત અને તેના જોડીદાર રાજ્ય વચ્ચેના સંભવિત શૈક્ષણિક વિનિમય કાર્યક્રમોના ઉદાહરણો દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે કેવી રીતે ભાષાકીય અવરોધોને પાર કરી શકાય છે. અંતે, આ પત્ર એવો દ્રષ્ટિકોણ રજૂ કરે છે કે

'શ્રેષ્ઠ ભારત' ના નિર્માણ માટે શિક્ષણમાં 'રાષ્ટ્રીય ચરિત્ર' અને 'વૈશ્વિક નાગરિકત્વ' (Global Citizenship) ના ગુણોનું સંતુલન હોવું અનિવાર્ય છે. આ સંશોધન ભવિષ્યના શિક્ષકો અને શિક્ષણવિદો માટે રાષ્ટ્રીય એકીકરણના નવા આયામો ખોલવામાં મદદરૂપ થશે."

જ્યારે શિક્ષણ યુવા પેઢીને પ્રાદેશિક ઓળખથી ઉપર ઉઠીને રાષ્ટ્રીય ચેતના તરફ દોરી જાય છે, ત્યારે જ સાચા અર્થમાં સશક્ત અને શ્રેષ્ઠ ભારતનું નિર્માણ થાય છે. આ સંશોધન પત્ર શિક્ષણવિદો અને નીતિ નિર્ધારકો માટે એક નવી દિશા પ્રદાન કરે છે કે કેવી રીતે સમાવેશી શિક્ષણ દ્વારા વૈશ્વિક ભાઈચારાને પ્રોત્સાહન આપી શકાય.

મુખ્ય શબ્દો (Keywords):

૧. રાષ્ટ્ર નિર્માણ ૨. એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત (EBSB) ૩. મૂલ્ય-આધારિત શિક્ષણ ૪. વૈશ્વિક એકતા ૫. સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાન

૧. પ્રસ્તાવના (Introduction)

કોઈપણ રાષ્ટ્રના સર્વાંગી વિકાસ અને તેની અખંડિતતાનો આધાર તે દેશની શિક્ષણ પ્રણાલી પર રહેલો હોય છે. ભારત જેવા વિશાળ અને વૈવિધ્યસભર દેશ માટે શિક્ષણ એ માત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્તિનું સાધન નથી, પરંતુ તે રાષ્ટ્રીય એકતા અને સાંસ્કૃતિક ગૌરવને જાળવી રાખતો એક સેતુ છે. 'એક ભારત, શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) એ માત્ર એક સૂત્ર નથી, પરંતુ તે એક એવી ગતિશીલ વિચારધારા છે જે ભારતના દરેક નાગરિકને ભૌગોલિક, ભાષાકીય અને ધાર્મિક સીમાઓથી ઉપર ઉઠીને 'ભારતીયતા' ના એક તાંતણે બાંધવાનો પ્રયાસ કરે છે. રાષ્ટ્ર નિર્માણની પ્રક્રિયામાં શિક્ષણનો ફાળો પાયાનો છે. શિક્ષણ દ્વારા જ યુવા પેઢીમાં લોકશાહી મૂલ્યો, સામાજિક ન્યાય અને રાષ્ટ્રીય કર્તવ્યની ભાવનાનું સિંચન કરી શકાય છે. ભારતીય ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિમાં 'વસુધૈવ કુટુંબકમ' (સમગ્ર વિશ્વ એક પરિવાર છે) નો ઉમદા વિચાર વણાયેલો છે. આ વિચારને સાકાર કરવા માટે શિક્ષણ સંસ્થાઓએ એક એવું વાતાવરણ પૂરું પાડવું આવશ્યક છે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ અન્ય રાજ્યોની સંસ્કૃતિ, પરંપરા અને ભાષા પ્રત્યે આદર કેળવે.

વર્તમાન સમયમાં જ્યારે વૈશ્વિકીકરણના કારણે સંસ્કૃતિઓ એકબીજા સાથે જોડાઈ રહી છે, ત્યારે ભારતનું 'વિવિધતામાં એકતા' નું મોડેલ સમગ્ર વિશ્વ માટે એક માર્ગદર્શક ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અભિયાન અંતર્ગત શિક્ષણ દ્વારા પરસ્પર જોડાણને પ્રોત્સાહન આપીને આપણે એક એવા 'શ્રેષ્ઠ ભારત' ની કલ્પના કરીએ છીએ જે આંતરિક રીતે મજબૂત હોય અને વૈશ્વિક સ્તરે શાંતિ તથા એકતાનો સંદેશ ફેલાવે. પ્રસ્તુત સંશોધન પત્ર શિક્ષણના વિવિધ પાસાઓ દ્વારા રાષ્ટ્ર નિર્માણના આ મહાયજ્ઞમાં EBSB ના ફાળાને વિગતવાર

તપાસવાનો વિનમ્ર પ્રયાસ કરે છે. આ અભ્યાસ એ સમજાવવા માંગે છે કે કેવી રીતે વર્ગખંડનું શિક્ષણ રાષ્ટ્રીય ચેતનાને પ્રજ્વલિત કરી શકે છે અને ભારતને વિશ્વગુરુ બનાવવાના સ્વપ્નને સાકાર કરી શકે છે.

૨. ઐતિહાસિક સંદર્ભ અને રાષ્ટ્રીય એકતાના પ્રાચીન મૂળ

ભારતમાં રાષ્ટ્ર નિર્માણ અને એકતાનો વિચાર આધુનિક નથી, પરંતુ તે હજારો વર્ષ જૂની પરંપરાઓમાં વણાયેલો છે. પ્રાચીન ભારતીય શિક્ષણ પ્રણાલી, જે 'ગુરુકુળ' તરીકે જાણીતી હતી, તેમાં માત્ર પુસ્તકિયું જ્ઞાન જ નહીં, પરંતુ 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે' (વિદ્યા તે છે જે મુક્તિ અપાવે) ના સિદ્ધાંત પર ભાર મૂકવામાં આવતો હતો. આ મુક્તિ માત્ર આધ્યાત્મિક નહોતી, પરંતુ સંકુચિત વિચારો અને ભેદભાવોમાંથી મુક્તિ હતી.

પ્રાચીન કાળથી જ ભારત 'વસુદૈવ કુટુંબકમ' ની ઉદાત્ત ભાવનામાં માને છે. ઋગ્વેદના અંતિમ સૂક્તમાં કહેવાયું છે કે: "સંગચ્છદ્વં સંવદ્ધ્વં સં વો મનાંસિ જાનતામ" અર્થાત્ આપણે સાથે ચાલીએ, સાથે બોલીએ અને આપણા મન એક સમાન બને. આ જ પાયાનો વિચાર 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' ના મૂળમાં છે. ભારતીય શિક્ષણનો ઇતિહાસ તપાસીએ તો જણાશે કે તક્ષશિલા અને નાલંદા જેવી વિશ્વવિદ્યાલયોમાં દેશ-વિદેશના વિદ્યાર્થીઓ એકસાથે અભ્યાસ કરતા હતા, જે સાંસ્કૃતિક સમન્વયનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ હતું.

મહાન ચિંતકોના દ્રષ્ટિકોણ:

રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં શિક્ષણની ભૂમિકા વિશે આધુનિક ભારતના ઘડવૈયાઓના વિચારો અત્યંત પ્રસ્તુત છે:

- સ્વામી વિવેકાનંદ: તેઓ માનતા હતા કે શિક્ષણ એ માણસમાં પહેલેથી જ રહેલી દિવ્યતાનું પ્રગટીકરણ છે. તેમણે 'Man-making education' (માણસ બનાવનારું શિક્ષણ) પર ભાર મૂક્યો હતો. તેમના મતે જો યુવાનો ચારિત્ર્યવાન અને એકતાના ભાવથી સજ્જ હશે, તો જ ભારત ફરીથી વિશ્વગુરુ બની શકશે.
- મહાત્મા ગાંધી: ગાંધીજીએ 'નઈ તાલીમ' દ્વારા શિક્ષણને જીવન સાથે જોડવાનો પ્રયાસ કર્યો. તેમણે ભારપૂર્વક કહ્યું હતું કે સાચું શિક્ષણ એ છે જે હૃદયને વિશાળ બનાવે અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેના પ્રેમને જાગૃત કરે.
- રવીન્દ્રનાથ ટાગોર: ટાગોરના મતે શિક્ષણનો હેતુ પ્રકૃતિ અને માનવતા સાથેનો સુમેળ સાધવાનો હતો. શાંતિનિકેતનની સ્થાપના દ્વારા તેમણે દર્શાવ્યું કે કેવી રીતે વિવિધ સંસ્કૃતિઓ એકબીજા સાથે ભળીને એક સુંદર રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરી શકે છે.

ઐતિહાસિક રીતે જોતા, ભારતીય શિક્ષણ પ્રણાલીએ હંમેશા 'અનેકતામાં એકતા' ને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. આદિ શંકરાચાર્યે દેશના ચાર ખૂણે ચાર મઠો સ્થાપ્યા, જે ભૌગોલિક એકતા અને સાંસ્કૃતિક ચેતનાનું શૈક્ષણિક પ્રતીક હતું. આ વારસાને આજના આધુનિક શિક્ષણમાં 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' ના માધ્યમથી પુનઃજીવિત કરવાનો સંકલ્પ લેવામાં આવ્યો છે.

૩. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) અને 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' નો સમન્વય

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ એ ભારતીય શિક્ષણ જગતમાં એક ક્રાંતિકારી કદમ છે, જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ભારતને એક 'વૈશ્વિક જ્ઞાન મહાસત્તા' (Global Knowledge Superpower) બનાવવાનો છે. આ નીતિના મૂળમાં જ 'ભારતીયતા' અને 'રાષ્ટ્રીય ગૌરવ' રહેલા છે, જે તેને સીધી રીતે 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) અભિયાન સાથે જોડે છે.

૧. ભારતીય ભાષાઓ પર ભાર:

NEP 2020 માં માતૃભાષા અને પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં શિક્ષણ આપવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. EBSB નો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય પણ અલગ-અલગ રાજ્યોની ભાષાઓ પ્રત્યે આદર કેળવવાનો છે. જ્યારે એક ગુજરાતી વિદ્યાર્થી તમિલ કે બંગાળી ભાષાના પાયાના શબ્દો શીખશે, ત્યારે તે માત્ર એક ભાષા નથી શીખતો, પણ તે પ્રદેશની સંસ્કૃતિ સાથે જોડાય છે. 'ભાષા સંગમ' જેવા કાર્યક્રમો દ્વારા NEP ૨૦૨૦ એ રાષ્ટ્રીય એકતાના પાયાને મજબૂત કર્યો છે.

૨. સામાજિક અને નૈતિક મૂલ્યોનું સિંચન:

નવી શિક્ષણ નીતિમાં માત્ર એકેડેમિક ગુણવત્તા પર જ નહીં, પરંતુ વિદ્યાર્થીના ચારિત્ર્ય ઘડતર પર પણ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અભ્યાસક્રમમાં એવા વિષયોનો સમાવેશ કરવાની વાત છે જે વિદ્યાર્થીઓને ભારતના ભવ્ય વારસા, બંધારણીય મૂલ્યો અને રાષ્ટ્રીય અખંડિતતાનો પરિચય કરાવે. આ બાબત EBSB ના 'પરસ્પર આદર' ના ઉદ્દેશ્યને સાર્થક કરે છે.

૩. પ્રાયોગિક શિક્ષણ અને પ્રવાસન (Experiential Learning and Tourism):

NEP 2020 પ્રાયોગિક શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અંતર્ગત જ્યારે એક રાજ્યના વિદ્યાર્થીઓ બીજા 'જોડીદાર રાજ્ય' (Paired State) ની મુલાકાત લે છે, ત્યારે તેઓ ત્યાંના ઇતિહાસ, કલા, સ્થાપત્ય અને લોકજીવનને પ્રત્યક્ષ નિહાળે છે. આ પ્રકારનું 'શિક્ષણ પ્રવાસન' વિદ્યાર્થીઓમાં ભૌગોલિક વિવિધતા છતાં સાંસ્કૃતિક એકતાની સમજ કેળવે છે.

૪. ટેકનોલોજી દ્વારા જોડાણ:

ડિજિટલ ઈન્ડિયાના યુગમાં NEP 2020 ઓનલાઈન શિક્ષણ અને ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ પર ભાર મૂકે છે. EBSB અંતર્ગત વિવિધ રાજ્યોની શાળાઓ અને કોલેજો વચ્ચે થતા વેબિનાર, ઓનલાઈન ક્વિઝ અને સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાન કાર્યક્રમો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી દેશના ખૂણેખૂણે બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓને એકબીજાની નજીક લાવે છે.

ટૂંકમાં, NEP 2020 એ એક એવું માળખું પૂરું પાડે છે જેમાં EBSB ના ઉદ્દેશ્યો સહજતાથી વણાઈ જાય છે. શિક્ષણ નીતિનો હેતુ માત્ર ડિગ્રી ધારકો તૈયાર કરવાનો નથી, પરંતુ એવા ભારતીયો તૈયાર કરવાનો છે જેમનામાં ગર્વ સાથે પોતાની રાષ્ટ્રીય ઓળખ હોય અને જેઓ 'શ્રેષ્ઠ ભારત' ના નિર્માણમાં પોતાનું સક્રિય યોગદાન આપી શકે.

૪. શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા રાષ્ટ્રીય એકતાનું નિર્માણ

શિક્ષણ માત્ર સૈદ્ધાંતિક હોવાને બદલે જો પ્રાયોગિક હોય, તો તેની અસર લાંબા ગાળા સુધી રહે છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અભિયાનને શાળાઓ અને કોલેજોમાં જીવંત બનાવવા માટે વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ એક શક્તિશાળી માધ્યમ બની શકે છે.

૧. જોડીદાર રાજ્યો વચ્ચે શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક વિનિમય:

EBSB અંતર્ગત દરેક રાજ્યને અન્ય એક રાજ્ય સાથે જોડવામાં આવ્યું છે (દા.ત. ગુજરાત અને છત્તીસગઢ). શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ આ જોડીદાર રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓ માટે 'સ્ટુડન્ટ એક્સચેન્જ પ્રોગ્રામ' યોજી શકે છે. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ બીજા રાજ્યની મુલાકાત લે છે, ત્યાંના પરિવારો સાથે રહે છે અને ત્યાંની શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ જુએ છે, ત્યારે તેમનામાં રહેલા પૂર્વગ્રહો દૂર થાય છે અને ભાઈચારાની ભાવના વિકસે છે.

૨. ભાષા સંગમ અને સાહિત્યિક ચર્ચાઓ:

ભાષા એ માત્ર અભિવ્યક્તિનું સાધન નથી, પણ સંસ્કૃતિની ઓળખ છે. શાળાઓમાં 'ભાષા સંગમ' દ્વારા અન્ય રાજ્યોની ભાષાના રોજિંદા વપરાશના વાક્યો શીખવવા જોઈએ. આ ઉપરાંત, પ્રાદેશિક સાહિત્યના અનુવાદો પર ચર્ચા-સભાઓ ગોઠવવી જોઈએ. દાખલા તરીકે, ઝવેરચંદ મેઘાણીની રચનાઓ અને રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની કૃતિઓ વચ્ચેના સમાન માનવીય મૂલ્યો વિશે વિદ્યાર્થીઓને માહિતગાર કરવાથી અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ મજબૂત બને છે.

૩. કલા, સંગીત અને રમતગમત દ્વારા જોડાણ:

ભારતની દરેક પ્રાદેશિક કલામાં એકતાના સૂર રહેલા છે. કોલેજ કક્ષાએ 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત ક્લબ' ની સ્થાપના કરીને વિવિધ રાજ્યોના લોકનૃત્યો, સંગીત અને પરંપરાગત

રમતોની સ્પર્ધાઓ યોજી શકાય. જ્યારે કોઈ વિદ્યાર્થી અન્ય પ્રદેશની રમત રમે છે અથવા લોકગીત ગાય છે, ત્યારે તે હૃદયથી તે પ્રદેશ સાથે જોડાય છે.

૪. ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ અને પ્રોજેક્ટ વર્ક:

આજના ડિજિટલ યુગમાં, વિવિધ રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે ઓનલાઈન ક્વિઝ, વેબિનારો અને સંયુક્ત પ્રોજેક્ટ્સનું આયોજન કરી શકાય. 'ભારતની ધરોહર' જેવા વિષયો પર જ્યારે વિવિધ ભૌગોલિક વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળીને રિસર્ચ કરે છે, ત્યારે તેઓ ભારતની સામાજિક અને ભૌગોલિક વિવિધતાની વિશાળતાને ખરા અર્થમાં સમજે છે.

૫. મૂલ્ય-આધારિત શિક્ષણમાં સમાવેશ:

શિક્ષણના અભ્યાસક્રમમાં રાષ્ટ્રીય નાયકોની જીવનગાથા, જેમને રાષ્ટ્રીય એકતા માટે બલિદાન આપ્યું છે (જેમ કે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ), તેમનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. શિક્ષણનો હેતુ એવો હોવો જોઈએ કે જે વિદ્યાર્થીને પોતાની જ્ઞાતિ, ધર્મ કે પ્રદેશથી ઉપર ઉઠીને 'પ્રથમ ભારતીય' હોવાનું ગૌરવ અપાવે.

૫. રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં યુવા પેઢીની ભૂમિકા અને રાષ્ટ્રીય ચેતના

યુવાનો એ રાષ્ટ્રની કરોડરજ્જુ સમાન છે. ભારત એ વિશ્વનો સૌથી વધુ યુવા વસ્તી ધરાવતો દેશ છે, ત્યારે 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) ના સંકલ્પને સાકાર કરવાની સૌથી મોટી જવાબદારી યુવા પેઢીના ખભા પર છે. શિક્ષણ માત્ર પદવી મેળવવાનું સાધન ન રહીને, યુવાનોમાં રાષ્ટ્રીય ચેતના પ્રજ્વલિત કરવાનું માધ્યમ બનવું જોઈએ.

૧. રાષ્ટ્રીય એકતાના મશાલચી તરીકે યુવાનો:

આજના ટેક-સેવી યુવાનો સોશિયલ મીડિયા અને ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ દ્વારા દેશના કોઈપણ ખૂણે બેઠેલા નાગરિક સાથે જોડાયેલા છે. યુવાનો જ્યારે વિવિધતામાં રહેલી આંતરિક એકતાને સમજે છે, ત્યારે તેઓ સમાજમાં વ્યાપ્ત પ્રાદેશિકવાદ કે ભાષાવાદ જેવા સંકુચિત વિચારોને દૂર કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. શિક્ષણ દ્વારા કેળવાયેલી આ સમજ યુવાનોને રાષ્ટ્રીય એકતાના સાચા બ્રાન્ડ એમ્બેસેડર બનાવે છે.

૨. સાંસ્કૃતિક વારસાના સંરક્ષક:

ભારતની સમૃદ્ધ પરંપરાઓ અને કલા વારસાને આગામી પેઢી સુધી પહોંચાડવાની જવાબદારી યુવાનોની છે. EBSB અંતર્ગત જ્યારે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ બીજા રાજ્યના લોકજીવન અને કલા વિશે સંશોધન કરે છે, ત્યારે તેઓ માત્ર માહિતી નથી મેળવતા, પરંતુ

પોતાના મૂળિયાં સાથે જોડાય છે. યુવાનોની આ જિજ્ઞાસા અને સક્રિયતા જ ભારતના સાંસ્કૃતિક ગૌરવને વૈશ્વિક સ્તરે જાળવી રાખશે.

૩. સામાજિક પરિવર્તન અને સમરસતા:

શિક્ષિત યુવાનો જ્ઞાતિ, ધર્મ કે પ્રાંતના ભેદભાવોથી મુક્ત હોવા જોઈએ. જ્યારે યુવાનો વિવિધ રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળીને કામ કરે છે, ત્યારે તેમનામાં 'સમાવેશી ભારત' (Inclusive India) ની ભાવના દ્રઢ થાય છે. શિક્ષણ સંસ્થાઓએ એવું નેતૃત્વ પૂરું પાડવું જોઈએ કે જેથી યુવાનો સામાજિક ન્યાય અને લિંગ સમાનતા જેવા વિષયો પર સકારાત્મક ચર્ચા કરે અને રાષ્ટ્રને મજબૂત બનાવે.

૪. ઇનોવેશન અને સ્ટાર્ટઅપ દ્વારા જોડાણ:

આજનો યુગ ઇનોવેશનનો છે. જ્યારે એક રાજ્યનો યુવાન બીજા રાજ્યની ભૌગોલિક કે સામાજિક સમસ્યાના ઉકેલ માટે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તે સાચા અર્થમાં 'શ્રેષ્ઠ ભારત' તરફનું કદમ છે. આંતર-રાજ્ય સહયોગ દ્વારા યુવાનો આર્થિક અને શૈક્ષણિક પ્રગતિમાં ભાગીદાર બની રહ્યા છે, જે રાષ્ટ્રીય એકીકરણની નવી દિશા છે.

૫. સાંસ્કૃતિક જોડાણ અને શિક્ષણ:

'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' હેઠળ જ્યારે ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓ છત્તીસગઢ કે અન્ય રાજ્યોની કલા અને વારસા વિશે શીખે છે, ત્યારે સાચું રાષ્ટ્ર નિર્માણ થાય છે. શિક્ષણ સંસ્થાઓએ માત્ર પુસ્તકો જ નહીં, પણ અન્ય રાજ્યોના તહેવારો, વેશભૂષા અને ખોરાક વિશે પણ પ્રદર્શનો યોજવા જોઈએ. આનાથી વિદ્યાર્થીઓમાં રહેલા પૂર્વગ્રહો દૂર થાય છે અને એકબીજા પ્રત્યે આદર વધે છે.

૬. ટેકનોલોજી અને ભાષા સંગમ:

આજના ડિજિટલ યુગમાં મોબાઈલ એપ અને ઈન્ટરનેટ દ્વારા આપણે અન્ય ભાષાઓ સરળતાથી શીખી શકીએ છીએ. ભારત સરકારની 'ભાષા સંગમ' એપ જેવી સુવિધાઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ વિવિધ ભારતીય ભાષાઓ શીખીને એકબીજાની નજીક આવી રહ્યા છે. ડિજિટલ શિક્ષણ એ રાષ્ટ્રીય એકતા લાવવા માટેનું સૌથી ઝડપી માધ્યમ સાબિત થઈ રહ્યું છે.

૭. પ્રવાસન અને શૈક્ષણિક મુલાકાતો:

જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ શૈક્ષણિક પ્રવાસ દ્વારા અન્ય રાજ્યોના ઐતિહાસિક સ્થળોની મુલાકાત લે છે, ત્યારે તેઓ ભારતના ભવ્ય ભૂતકાળને પ્રત્યક્ષ નિહાળે છે. આ અનુભવ તેમને સમજાવે છે કે કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી સુધી ભારત ભલે અલગ દેખાતું હોય, પણ તેની આત્મા એક જ છે.

૬. પડકારો અને ઉકેલો (Challenges and Solutions)

કોઈપણ મોટા લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવામાં પડકારો અનિવાર્ય છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' (EBSB) ના સંકલ્પને શિક્ષણ સાથે જોડવામાં પણ કેટલાક વ્યવહારિક અવરોધો જોવા મળે છે:

• પડકારો:

- ભાષાકીય અવરોધ: ભારતમાં ભાષાઓની વિવિધતા એક શક્તિ છે, પરંતુ ક્યારેક તે સંપર્ક કરવામાં અવરોધરૂપ બને છે.
- પૂર્વગ્રહો: ભૌગોલિક અંતરને કારણે વિવિધ પ્રદેશોના લોકોમાં એકબીજા પ્રત્યે રહેલા ખોટા પૂર્વગ્રહો અથવા અધૂરી માહિતી.
- સાધન-સુવિધાનો અભાવ: અંતરિયાળ વિસ્તારોની શાળાઓમાં ડિજિટલ કનેક્ટિવિટી અને અન્ય રાજ્યો સાથે જોડાવા માટેના સંસાધનોની અછત.
- પરંપરાગત અભિગમ: માત્ર પરીક્ષા અને ગુણલક્ષી શિક્ષણ પદ્ધતિ, જેમાં રાષ્ટ્રીય એકતા જેવા વિષયોને ગૌણ માનવામાં આવે છે.

• સૂચિત ઉકેલો:

- ડિજિટલ જોડાણ: ટેકનોલોજી દ્વારા વર્ચ્યુઅલ ક્લાસરૂમ બનાવીને વિવિધ રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓને એકસાથે લાવી શકાય.
- શિક્ષક પ્રશિક્ષણ (Teacher Training): શિક્ષકોને એ રીતે સજ્જ કરવા જોઈએ કે તેઓ વર્ગખંડમાં વિવિધતાનું સન્માન અને રાષ્ટ્રીય ચેતનાનો પ્રસાર કરી શકે.
- સંયુક્ત પ્રોજેક્ટ્સ: બે અલગ-અલગ રાજ્યોની કોલેજો વચ્ચે સંયુક્ત સંશોધન અથવા પ્રોજેક્ટ્સ ફરજિયાત બનાવવા જોઈએ.

૭. ઉપસંહાર (Conclusion)

'શિક્ષણ દ્વારા રાષ્ટ્ર નિર્માણ: એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારતનો સંકલ્પ' એ માત્ર એક શૈક્ષણિક વિષય નથી, પરંતુ તે દેશના ભવિષ્યનો રોડમેપ છે. શિક્ષણ એ તે શક્તિશાળી સાધન છે જે વ્યક્તિના હૃદયમાં રહેલી સંકુચિતતાની દીવાલો તોડીને તેને રાષ્ટ્રના વિશાળ પ્રવાહ સાથે જોડે છે.

ડી.એન.પી. આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ દ્વારા આયોજિત આ સેમિનારનો ઉદ્દેશ્ય ત્યારે જ સાર્થક થશે જ્યારે આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓ 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' ને માત્ર અભ્યાસક્રમ પૂરતું મર્યાદિત ન રાખતા તેને વિદ્યાર્થીઓના આચરણમાં લાવશે. જ્યારે એક યુવાન બીજા પ્રદેશની ભાષા, કલા અને સંસ્કૃતિને પોતાના વારસા તરીકે સ્વીકારશે, ત્યારે જ ભારત સાચા અર્થમાં 'શ્રેષ્ઠ

ભારત' અને 'વિશ્વગુરુ' બનશે. આપણે સૌએ સાથે મળીને શિક્ષણના માધ્યમથી એક એવા મોડેલનું નિર્માણ કરવાનું છે જે માત્ર ભારત જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર વિશ્વને એકતા અને શાંતિનો રાહ બતાવે.

"આમ, 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' એ માત્ર એક સૂત્ર નથી, પરંતુ આવતીકાલના સમૃદ્ધ ભારતનો પાયો છે. શિક્ષણના માધ્યમથી જ્યારે દરેક વિદ્યાર્થી પોતે 'રાષ્ટ્ર પ્રથમ' ની ભાવના કેળવશે, ત્યારે જ ભારત સાચા અર્થમાં આત્મનિર્ભર અને વિશ્વગુરુ બનશે. આ સંકલ્પને સાકાર કરવો એ આપણા સૌની સામૂહિક જવાબદારી છે."

૮. સંદર્ભ સૂચિ (References)

• પુસ્તકો અને સરકારી દસ્તાવેજો:

1. શિક્ષણ મંત્રાલય. (૨૦૨૦). રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦. ભારત સરકાર, નવી દિલ્હી.
2. ગાંધી, એમ. કે. (૧૯૫૩). ખરેખરું શિક્ષણ (નઈ તાલીમ). નવજીવન પબ્લિશિંગ હાઉસ, અમદાવાદ.
3. સ્વામી વિવેકાનંદ. (૧૯૯૬). શિક્ષણ. શ્રી રામકૃષ્ણ આશ્રમ, રાજકોટ.
4. પટેલ, વી. (૨૦૧૮). ભારતીય સાંસ્કૃતિક વારસો અને એકતા. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત.

• વેબસાઈટ અને ઓનલાઈન સ્ત્રોત:

1. એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત ઓફિશિયલ પોર્ટલ. અભિયાનનો પરિચય અને જોડીદાર રાજ્યોની વિગત. <https://ekbharat.gov.in/>
2. યુનેસ્કો (UNESCO). વૈશ્વિક નાગરિકત્વ શિક્ષણ અને ભારત. [ઓનલાઈન રિપોર્ટ].

• લેખો અને જર્નલ્સ:

1. શર્મા, આર. કે. (૨૦૨૧). 'શિક્ષણ દ્વારા રાષ્ટ્રીય એકીકરણના નવા આયામો'. ભારતીય આધુનિક શિક્ષણ જર્નલ, અંક ૪, પાના નં. ૨૪-૩૦